

Gäss på Mälärörna

Urpo Könnömäki

Gässen är stora långhalsade fåglar som både syns och hörs. De lever av säd, gräs och växter i vatten. De är utbålliga flygare som sträcker i formation med lugna, kraftfulla vingslag. Könen är lika, de kan bli över 20 år gamla och paren lever i mångåriga äktenskap. På Mälärörna häckar tre arter och ytterligare åtta arter har setts här. Dessutom uppträder i landet, lite beroende hur man räknar, ytterligare 3–4 arter, många med ursprung i förrymda parkfåglar.

En flock av *Anser*-gäss som går ner för i landning ger ibland en spektakulär uppvisning i flygakrobatik. Moment av vingglidande och halsbrytande dykningar varvas med tvära kast och uppbromsningar. De verkar ha mycket bråttom ner till marken och förvånansvärt nog så håller vingpennorna för påfrestningarna. Att se en flock på detta sätt singla ner från skyn är en häpnadsväckande och munter upplevelse, som rekommenderas varmt.

På Mälärörna har det genom åren setts elva olika arter av gäss, tre som häckar och åtta tillfälligt eller under flyttning. Här ges en beskrivning av denna artgrupp. Jag kommer även nämna lite kort om de gåsarter som inte anses vara spontana utan som är troliga parkkrymlingar.

Gässen är indelade i två släkten, *Anser*-gäss och *Branta*-gäss. I den senare gruppen finns två av många skandinaviska sträckskådares favoriter; prutgås och vitkindad gås. Vem som helst kan tappa både andan och räkningen när det på en sträcklokal väller fram tusen och åter tusen av dessa långflyttande och vackra gäss – en härlig syn som tillsammans med kacklet fyller luften. Vetskapen om att det kan dyka upp en rödhalsad gås i flockarna ger en extra krydda åt upplevelsen. Vi har ju egna upplevelser av de vitkindade gässen vid Drottningholms slott och runt om på öarna. För ett par år sedan hade vi den första observationen i kommunen av en rödhalsad gås tillsammans med vitkindade gäss i slottsparken.

Faktaruta

Uppskattat antal gäss i Nordvästeuropa enligt Fox, A. et al. 2010

Art	Antal 2006/7–08/9	Anmärkning
Sädgås	63 000	1990-talet:: 100 000
Tundrasädgås	555 000	
Spetsbergsgås	400 000	
Bläsgås	1 200 000	
Fjällgås	200	15 000 i Ryssland
Grågås	610 000	250 000 i Sverige
Kanadagås	250 000	75 000 i Sverige
Vitkindad gås	800 000	? i Sverige
Prutgås	250 000	
(Rödhalsad gås)	(44 000)	(I Ryssland)

Gemensamma drag

Gemensamt för gässen är den relativt tunga men ändå vägvinnande flykten. De är långhalsade och kraftigt byggda. De flesta av arterna är tämligen högljudda i flykten, så det lönar sig att lära känna deras läten. Grovt sett kan man säga att alla gäsarters flyktsilhuett är tämligen likartade, framför allt då gässen ses på långt håll och inte minst då det gäller flockformationer över öppet hav. De i Europa häckande *Anser*-gässen är tämligen enfärgat brungrå med något mörkare ovan- än undersida. *Branta*-gässen är mer brokigt tecknade och är alltid svarta på huvud och hals med varierande grad av vita teckningar. Den rödhalsade gåsen är dessutom rödfärgad på hals och bröst.

Artvis genomgång

Grågås *Anser anser* Häckar utspritt i norra och östra Europa. Mestadels flyttfågel. De viktigaste övervintringsområdena ligger nordsjöländerna, Spanien och i Storbritannien. Fågelns längd är 74–84 cm och vingspannet 149–168 cm och är den största av *Anser*-gässen, något större än sädgås. Dräkten är snarlikt övriga *Anser*-gäss, men är överlag ljusare – framför allt på vingarnas översida.

Övriga *Anser*-gäss har också mörkare hals och huvud. Den bästa karaktären i flykten är vingovansidan. Stora ljusa fält på vingens främre del kontrasterar mot de mörkare vingpennorna och ryggen. De ljusa vingovansidorna kan upplevas som skimrande eller lysande i bra medljus. Även på vingundersidan kontrasterar ljusa vingtäckare tydligt mot mörka pennor (till skillnad från övriga europeiska *Anser*-gäss), vilket är en bra karaktär på överflygande individer. Näbben är helrosa eller svagt orangetonad, men det kan vara svårt att urskilja näbbfärgen på flygande fåglar.

Grågåsen är inte särskilt ”pratsam” på sträck. Det vanligaste lätet är ett nasalt, djupt och aningen strävt och sprucket typisk gåskackel – mycket tamgåslikt. Grågåsen har ökat i antal de sista tio åren på Mäläröarna och finns på de mer kända fågelsjölokalerna Kyrkölen, Menhammarsviken,

Malmviks strandängar och Svartsjöviken med Svartsjö dämme.

Sädgås *Anser fabalis* Häckar i nordligaste Europa från Skandinavien och österut och övervintrar huvudsakligen i Skåne. En del fåglar når England, Holland och Tyskland. Fågelns längd 69–88 cm, vingspann 140–174 cm. Med stor och tung kropp påminner silhuetten om grågåsens, men sädgåsen har något längre och smalare hals, samt en mer utdragen huvudform – lite mer sångsvanslik jizz. Sädgåsen har dessutom aningen ”toppigare” huvudform än grågåsen, som har lite rundare huvud. Liksom hos övriga *Anser*-gäss är vingarna ganska breda (särskilt armen) och långa. I profil är sädgåsen förväxlingsbar med framför allt bläs- och spetsbergsgås.

Sädgåsen är sammantaget den mörkaste av *Anser*-gässen. Huvud, hals och bröst är mörkbruna (ser närmast svarta ut på håll), ryggen mörkt brungrå. Vingovansidan mörk, men med svagt ljusare täckare fram emot vingframkanten – dock inte alls så tydlig och kontrasterande som hos grä- eller spetsbergsgås. Näbbens färg och teckning är som regel mycket svår att notera på flygande fåglar, men är hos sädgåsen orange med mycket varierande inslag av svart. En del adulta individer har lite vit befädring basalt vid näbben (som en smal vit rand), men inte alls i samma utsträckning som hos adulta bläs- eller fjällgäss (bred vit bläs).

Gammal och ung bläsgås

Det är den nominatrasen **skogssädgåsen** *A. f. fabalis* som flyger över eller mellanlandar på våra öar under flyttning. Den mer sällsynta **tundrasädgåsen** *A. a. rossicus* flyttar i huvudsak på östra sidan Östersjön ner till Tyskland. Det vanligaste lätet i flykten är ett nasalt kackel, oftast tvåstavigt med betoning på andra stavelsen och ganska lågt i tonen (men ändå lite ”småfrejdigt”) Sträckande verkar den inte lika ”prat-sam” som grå- och bläsgås.

Foto Magnus Friberg

Fyra sädgäss och en spetsbergsgås (nr 2)

Bläsgås *Anser albifrons* Häckar närmast på den arktiska tundran i Ryssland och på Grönland. Är en utpräglad flyttfågel som främst övervintrar i nordsjöländerna och Storbritannien. Ses regelbundet sträckande i Sverige främst på Gotland och sydöstra Sverige, vid östliga vindar kan den vissa år ses i mycket stora antal. På Mälarörna ses enstaka individer. Fågelns längd är 64–78 cm, vingspann 130–160 cm. Är normalt tydligt mindre än sädgåsen, men betydligt större än fjällgåsen. Storleksvariationerna är dock stora. Näbben är enfärgat rosa eller orangetonad beroende på rastillhörighet.

Bläsgåsen är i princip tecknad likt sädgåsen, men den adulta fågeln är lätt igenkännlig på den vita bläsen vid näbbasen, som syns på långt håll i gott ljus (se dock upp med adult fjällgås). På hyggligt håll framträder, liksom hos fjällgås, även stora svarta tvärbandslika fläckar på buken som saknas hos sädgås och spetsbergsgås. Grågås har dock ofta mörkfläckig buk, men i betydligt mindre omfattning. Arten upptäcks ofta på det vittljuddande karaktäristiska och tämligen ”käckä” lätet, som är två- eller flerstavigt och vanligen högre och ljusare i tonen (typ klarinett) än övriga Ansergäss utom fjällgås. Är sträckande den kanske mest ”pratsamma” av Anser-gässen.

Fjällgås *Anser erythropus* Häckar mycket sällsynt i nordliga delar på den fennoskandiska bergskedjan och på den ryska tundran. Övervintrar i trakterna

kring Svarta havet och Kaspiska havet. Varje vinter ses dock individer i Nordsjöländerna. Arten anses hotad i Skandinavien och ett omdiskuterat uppfödningssprojekt har pågått sedan 1970-talet. Det blir alltid en diskussion om fågeln är ”vild” eller kommer i från uppfödning. De flesta individer som uppträder i stockholmstrakten har troligen sitt ursprung från Skansen, men kan också höra till de gäss som inplanterats i Norrland.

Spetsbergsgås *Anser brachyrhynchus* Häckar på Spetsbergen, Island och Grönland. Övervintrar i Nordsjöländerna och Brittiska öarna, men även i sydligaste Sverige. Sträckande fåglar ses sällsynt men regelbundet i Sverige och även på Mälarörarna. Ända fram till 1960-talet behandlad som en ras av sädgås. Den skiljer sig främst från sädgåsen genom att ryggen har en mer blågrå färgton och halsen är kortare än sädgåsens.

Snögås *Anser caerulescens* En omisskännlig vit gås med svarta vingpetsar. Den förekommer även i en grå färgvariant. Häckar i arktiska områden i Nordamerika och nordligaste Ryssland. Övervintrar främst i USA. Merparten som ses i Europa och i Sverige är förmodligen förrymda eller introducerade individer, men det kan inte uteslutas att en del fåglar uppträder spontant.

Dvärgsnögås *Anser rossii* är som namnet antyder mindre än snögåsen. Den häckar lokalt i norra

Foto Magnus Friberg

Vitkindade gäss och en fjällgås – notera att den senare är mindre

Kanada och övervintrar i södra USA. Dvärgsnögäss som ses i Europa och i Sverige är med största sannolikhet förrymda. Inga snögäss är ännu sedda på Mäläröarna.

Stripgås *Anser indicus* En relativt stor grå gås med brokigt huvud i svart och vitt. Häckar alpint i Centralasien och övervintrar i Indien. De som ses i Europa och Sverige är sannolikhet förrymda eller avkomma efter förrymda fåglar. En stripgås sågs vid Mastområdet 2002.

Nilgås *Alopochen aegyptica* Troligen är det bara en tidsfråga innan denna art uppträder i kommunen. Arten tillhör ett udda släkte och har börjat häcka i flera länder i Västeuropa. Nilgåsen är större än en vitkindad gås och brokig i svart, vitt och ljusorange.

Prutgås *Branta bernicla* Häckar cirkumpolärt från Spetsbergen och österut företrädesvis på tundramarker i kustområden längs hela Norra Ishavet. Populationer som sträcker förbi oss övervintrar i kustnära områden runt länderna kring Nordsjön, de Brittiska öarna och söderut längs Frankrikes västkust. Raserna *B. b. bernicla* (mörkbukig prut-

gås) och *B. b. hrota* (ljusbukig) övervintrar i stora antal medan *B. b. nigicans* (svartbukig) är en raritet, som dock numera ses årligen i Europa och Sverige. Även den ljusbukiga är ovanlig i Sverige, men ses årligen och ibland i småflockar på Västkusten. Fågelns längd 55–62 cm, vingspann 105–117 cm och är snäppet mindre än vitkindad gås. Den är bara något större än ejdern, men känns likväl som en äkta gås.

Silhuetten påminner mest om vitkindad gås, men är smäckrare och inte så bukig,

utan ger oftast ett slankare intryck. Halsen verkar kortare och kraftigare, så att hals och huvud nästan går i ett. Den vitkindade har en mera markerad och knubbig huvud- och näbbprofil. Vingarna är också betydligt smalare och spetsigare, vilket ger prutgåsen ett mer långvingat intryck. Näbben är kort och föga framträdande. Prutgåsen ses nästan alltid i flockar under sträck. Lätet, som inte hörs på lika långt håll som den vitkindade gåsens, kan beskrivas som ett nasalt rullande eller gurglande småpratande, väl skilt från övriga gäss. Några, i de flesta fall ensamma individer har setts rasta på Mäläröarna.

Foto Martin Alexanderson

Prutgås

Vitkindad gås *Branta leucopsis* Häckar på Grönland, Spetsbergen och Novaja Zemlja i Ishavet och övervintrar i länderna kring Nordsjön och på de Brittiska öarna. De har under de senaste årtiondena etablerat populationer (flera tusen par) i länderna kring Östersjön. Fågelns längd 58–70 cm, vingspann 120–142 cm. Arten är något större än en prutgås men mindre än en bläsgås. Utpräglad flockfågel. Distinkt tecknad och vanligen lätt att känna igen. Huvudet är mest vitt och i gott ljus skarpt kontrasterande mot svart hals och näbb – något som dock kan vara förvånansvärt svårt att uppfatta på håll. Kanadagåsen är betydligt större och har en betydligt mindre vit kind- och hakfläck. Den tydliga kontrasten mellan vit buk och mörk hals och bröst syns vanligen på långt håll och är en bra karaktär gentemot de mörkbukiga prutgässen. Vitkindade gäss upptäcks ofta genom låtet, som hörs på långt håll.

Låtet är ett nasalt skällande, som om en flock hundvalpar närmar sig. De senaste tio åren har de funnits stora flockar vitkindade gäss på Mälärörna under sträcktider, de flesta på Lovön. Flera par häckar i kommunen, kanske vanligast på små bergiga öar i fjärdarna omkring Drottningholm.

Rödhsad gås *Branta ruficollis* Häckar på den sibiriska tundran. Övervintrar närmast i sydöstra Europa vid Svarta havet. Sällsynt observeras enstaka exemplar årligen sträckande i sydöstra Sverige både vår och höst liksom övervintrande i länderna kring Nordsjön tillsammans med andra gäss, främst vitkindade, prut- och bläsgäss. En del av de rödhalsade gässen som ses i nordvästra Europa och Sverige kan dock sannolikt vara förrymda ur fångenskap. Fågelns längd 54–60 cm, vingspann 110–125 cm, alltså den minsta av Branta-gässen, men bara obetydligt mindre än prutgåsen. Den påtagligt kraftiga och korta halsen samt mycket liten näbb ger den rödhalsade gåsen en säregen profil, olik alla andra gäss. Kan även ge intryck av att vara tämligen långvingad.

Under goda observationsbetingelser är arten omisskännlig. En mycket vacker gås – karaktäris-

tiskt tecknad i svart, vitt och rödbrunt på huvudet. Den är rödbrun även på halsens framsida och bröst. Den rödbruna färgen syns i bra ljus på långt håll, men kan under sämre omständigheter vara mycket svårt att uppfatta på flygande fåglar. Låten är ett något kvidande och gällt tvåstavigt kacklande. Arten är funnen en gång i Drottningholmsparken tillsammans med vitkindade gäss.

Kanadagås *Branta canadensis* Nordamerikansk gåsart som är introducerad i Sverige på 1930-talet. Övervintrar i södra Sverige och vid kusterna kring Nordsjön. Fågelns längd 90–105 cm, vingspann 160–185 cm (avser europeiska fåglar, främst nominatrasen). Är klart den största av gässen och kanske mest lik en Anser-gås, men med längre och förhållandevis smalare hals, lite påminnande om en svan. Vingarna är stora och breda utan tydligt markerad vingknoge. Vingspetsarna relativt rundade med något spretande spetsar. Svart näbb, huvud och hals med tydligt avsatt vit kind- och hakfläck, som kan vara svår att se på håll och i dåligt ljus. Kroppen brungrå med ljusare gråaktigt bröst. Den betydligt mindre vitkindade gåsen har svart bröst. Har ett kraftigt och genomträngande ofta tvåstavig signalhornslikt trumpetande med en högre och gällare ton på andra stavelsen.

Låtet är mera sångsvanslikt än gåslikt. Häckar utspritt mest på småöar och i vassar i hela kommunen. Är inte lika knuten till de finaste lokalerna som grågåsen. **Dvärgkanadagås** *Branta hutchinsii* är stor som en vitkindad gås och uppträder ibland i Sverige tillsammans med främst denna art. Den har med säkerhet setts en gång på Mälärörna.

Referenser

- Fox, A. et al. 2010. Current estimates of goose population sizes in western Europe, a gap analysis and assessment of trends. *Ornis Svecica* 20:115–12
- Blomdahl, A, Breife, B & Holmström, N. 2003. Sjöfågelguiden. Hong Kong. Kina.
- Mullarny, K, Svensson, L & Zetterström D. 1999. Fågelguiden. Vicenza.